

KİTAB-I DEDE KORKUT'UN GÜNBET NÜSHASINDA YER ALAN MİTOLOJİK UNSURLAR

MYTHOLOGICAL COMPONENTS IN GONBAT MANUSCRIPT OF THE BOOK OF DEDE
KORKUT

ANTALYA
İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

Nihal GUNAY*

¹İzmit Bilim Sanat Merkezi, İzmit, Türkiye

İzmit Science and Art Center, İzmit, Turkey

gunaynihal@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4521-5202

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Geliş Tarihi / Date Received

04.07.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted

04.08.2021

Yayın Tarihi / Date Published

Temmuz / July 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season

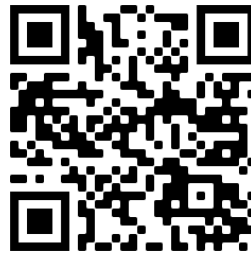
Temmuz- Aralık / June – December

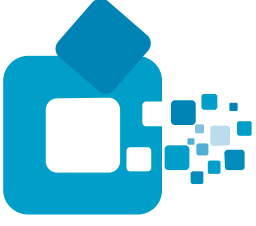
ATIF / CITE as

Günay, N. (2021). " Kitab-ı Dede Korkut'un Günbet Nüshasında Yer Alan Mitolojik Unsurlar" / " Mythological Components In Gonbat Manuscript of The Book of Dede Korkut". bilar: Bilim Armonisi Dergisi, 4 (1): 7-18. doi:10.37215/bilar.763924

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilar>

Copyright © Published by Antalya İl Millî Eğitim Müdürlüğü Since 2018, Antalya, 07100 Turkey. All rights reserved.

KİTAB-I DEDE KORKUT'UN GÜNBET NÜSHASINDA YER ALAN MİTOLOJİK UNSURLAR

MYTHOLOGICAL COMPONENTS IN GONBAT MANUSCRIPT OF THE BOOK OF DEDE KORKUT

ANTALYA
İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

ÖZET

Sözlü kültür geleneğine göre çok kısa bir dönemin ürünü olsalar da yazılı kaynaklar, sözlü kültür dönemine ait unsurlar da dâhil olmak üzere, milletlerin dil, tarih ve kültürleri ile ilgili çok önemli veriler içerirler. Karluklar ve Kıpçaklar ile birlikte Türklerin üç ana grubundan biri olan Oğuz Türklerinin bilinen en eski ve en önemli yazılı kaynaklarından ikisi, Kitab-ı Dede Korkut adlı eserin Vatikan ve Dresden nüshalarıdır. 2018 yılında bulunan Günbet nüshası da Oğuz Türklerinin tarih, kültür ve edebiyatı açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu alandaki çalışmalara yeni bir soluk getiren Günbet nüshası Veli Muhammet Hoca tarafından İran'da bulunmuş ve bilim dünyasına kazandırılmıştır. Yeni nüsha ile ilgili olarak bugüne kadar birkaç kitap ve birçok makale yayımlanmıştır. Günbet nüshası üzerine yapılan çalışmalarda bu nüshanın dil özellikleri ve içerdiği folklor malzemesi gibi farklı yönleri üzerinde durulmuştur.

Bu makalede, Kitab-ı Dede Korkut'un Günbet nüshasında yer alan mitolojik unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kitab-ı Dede Korkut, Günbet nüshası, mitoloji.

ABSTRACT

Although they are the product of a very short period according to the oral culture tradition, the written sources contain very important data about the language, history and culture of the nations, including the elements of the oral culture period. Two of the oldest and most important written sources of Oghuz Turks, one of the three main groups of Turks together with Karluks and Kipchaks, are the Vatican and Dresden copies of Kitab-ı Dede Korkut. The Günbet copy, found in 2018, is of great importance in terms of the history, culture and literature of the Oghuz Turks. The copy of Günbet, which brought a new breath to the studies in this field, was found in Iran by Veli Muhammet Hodja and brought to the world of science. A few books and many articles have been published so far on the new copy. In the studies on the diary manuscript, different aspects of this manuscript such as language features and the folklore material it contains have been emphasized.

In this article, it has been tried to determine the mythological elements in the Günbet copy of the book Dede Korkut.

Keywords: The book of Dede Korkut, Gonbat manuscript, mythology.

1. GİRİŞ

Türkler genel olarak Karluklar, Kıpçaklar ve Oğuzlar olmak üzere üç büyük gruba ayrılırlar. Diğer Türk boylarına göre daha geç dönemde yerleşik hayata geçen Oğuz Türklerinin yazılı kültür geleneği daha geç oluşmaya başlamıştır. Oğuz Türklerinin bilinen en önemli yazılı kaynaklarından biri Kitab-ı Dede Korkut'tur. Bundan dolayı Kitab-ı Dede Korkut'un her bir nüshasının ayrı bir önemi vardır. Türklerin sosyal hayatına, düşüncesine, inancına ışık tutan zengin bir kültürel kaynak olması dolayısı ile Kitab-ı Dede Korkut üzerinde çokça durulmuş, bu eser ile ilgili olarak çeşitli dillerde yüzlerce makale ve birçok kitap yayımlanmıştır. Orhan Şaik Gökyay tarafından hazırlanan "Dedem Korkudun Kitabı" (Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1973), M.Fahrettin Kırzioğlu tarafından hazırlanan "Dede-Korkut Oğuznâmeleri" (AKM Yayınlar, 2000), Muharrem Ergin tarafından hazırlanan "Dede Korkut Kitabı I" (TDK Yayınları, 2004) ve "Dede Korkut Kitabı II" (TDK Yayınları, 2009), Saim Sakaoğlu tarafından hazırlanan "Dede Korkut Kitabı" (Çizgi Kitabevi, 1998), Osman Fikri Sertkaya tarafından hazırlanan "Dede Korkut Kitabı: Dresden Nüshasının 'Giriş' Bölümü" (Ötüken Yayınları, 2006), Sadettin Özçelik tarafından hazırlanan "Dede Korkut: Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin" (Gazi Kitabevi, 2005), Semih TEZCAN ve Hendrik Boeschoten tarafından hazırlanan "Dede Korkut Oğuznâmeleri" (YKY Yayınları, 2001), Bekir Sami Özsoy tarafından hazırlanan Dede Korkut Kitabı (Akçağ Yayınları, 2006) bilinen bazı önemli çalışmalardır. Ahmet Bican Ercilasun tarafından hazırlanmış olan "Nehir Destan Oğuzname (Oğuz Bitig)" (Dergâh Yayınları, 2019) adlı eser de Oğuzname bağlamı içinde Dede Korkut boylarının ele alındığı bir eserdir.

Kitab-ı Dede Korkut, Oğuzname adı verilen destanî Türk hikâyelerinden bölümler içerir. Birisi Dresden'de, diğeri ise Vatikan'da olmak üzere iki farklı nüshasının var olduğu bilinen (Özsoy 2006, 1) eserin üçüncü nüshası, Günbet¹ nüshası, Veli Muhammet Hoca tarafından 2018 yılında bulunmuş ve bilim dünyasına tanıtılmıştır.

Dede Korkut Kitabı, İslamiyet'e geçiş döneminde yazıldığından içinde İslamî unsurlar ile birlikte eski Türk mitolojisine ait öğeleri de barındırmaktadır.

1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Türkiye Türklerinin de içinde bulunduğu Oğuz Türkleri için en önemli yazılı eser Dede Korkut Kitabı'nın Vatikan ve Dresden'deki nüshaları bilinmekte idi. Dede Korkut'un yeni bulunan Günbet nüshası ile eldeki nüsha sayısı üçe çıkmıştır. Yeni nüshanın öncekilerden farklı bölümler içeriyor olması Oğuz Türkleri ile onların tarih ve kültürleri açısından çok önemlidir. Yeni nüsha ile ilgili olarak bugüne kadar az sayıda çalışma yapılmıştır.

Bu çalışmada Kitab-ı Dede Korkut'un Günbet nüshası ele alınmış ve bir geçiş dönemi özelliği taşıyan bu eserde yer alan mitolojik unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. MATERYAL VE METOT

Sosyal bilimler alanındaki bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan metin analizi yöntemi kullanılmıştır. Günbet nüshasının tam metni, "Shahgoli, N., Yaghoobi, V., Aghatabai, S., Behzad, S. (2019). "Dede korkut kitabı'nın günbet yazması: inceleme, metin, dizin ve tıpkıbasım". Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 16(2): 147-379." bu çalışma için temin edilmiştir. Daha sonra geniş çaplı bir literatür taraması yapıp Kitab-ı Dede Korkut ve Türk mitolojisi ile ilgili eski ve yeni kaynak eserler incelenmiştir. Vatikan ve Dresden nüshaları ile ilgili eserlere ek olarak yeni bulunan Günbet nüshası hakkında yapılan çalışmalar da imkânlar ölçüsünde ele alınıp incelenmeye çalışılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Türk Mitolojisi

Mitoloji ile ilgili verilere ve mitolojik unsurlara masallar, destanlar, efsaneler, atasözleri, arkeolojik materyaller, seyahatnameler vb. gibi sözlü ve yazılı kaynaklarda rastlamak mümkündür. Kitab-ı Dede Korkut'un Günbet nüshası ele alınıp incelendiği zaman bu yeni nüshada da, Vatikan ve Dresden nüshaları ile benzer şekilde, Türk mitolojisine dair pek çok unsurun yer aldığı görülmektedir.

3.2. Kitab-ı Dede Korkut'un Günbet Nüshası

Muharrem Ergin (2004, 56) de Kitab-ı Dede Korkut'un iki nüshası olduğunu belirtir. Bunlardan biri Dresden'de, diğeri ise Vatikan'da bulunmuştur. Altı boyun yer aldığı Vatikan nüshası, bilim dünyası tarafından 1950 yılından itibaren

bilinmektedir. Dede Korkut ile ilgili çalışmalar genellikle Dresden nüshası esas alınarak yapılmaktadır. Eserin asıl nüshası sayılan Dresden nüshasında on iki boy yer alır. Dede Korkut Kitabı Orta Türkçe dönemine ait olup Azerbaycan Türkçesi ile kayda geçirilmiştir. Eserin ikinci nüshası olan Vatikan nüshasında ise sadece altı boy yer alır (Özsoy 2006, 3 6).

Aralık 2018'de, İran'ın Türkmen Sahra bölgesinde Dede Korkut Kitabı'nın 24 soy ve bir yeni boydan oluşan üçüncü bir nüshası ortaya çıkmıştır. Dede Korkut Kitabı'nın yeni nüshası olan Günbet yazması, Veli Muhammet Hoca tarafından Tahran'daki Hüner Kitabevi'nden satın alınmıştır. Yazmanın satıcısı, Kaçar hanedanı soyundan geldiğini ve yazmanın da Ağa Muhammet Han Kaçar'ın kitaplığından olduğunu belirtmiştir (Korkmaz 2020). Yazma eserin ilk sayfası kayıptır, dolayısıyla eserin ismi belirlenememektedir. Altmış bir sayfalık bu nüsha diğer nüshalara göre daha kısadır. Yapraklardaki yıpranma ve yer yer bulunan geç tarihli kayıtlar ve karalamalar yazmanın son yıllara dek okunduğunu gösterir (Shahgoli vd. 2019, 153).

3.3. Kitab-ı Dede Korkut'un Günbet Nüshasındaki Mitolojik Unsurlar

İnsan türünün tarihî gelişim süreci içinde mitolojinin eski, özel ve önemli bir yeri vardır. Günümüz insanının yaşantısı içinde varlığını devam ettirmekte olduğu halde insanlar tarafından anlamlandırılmayan pek çok inanç ve ritüelin kökeni mitler ve mitoloji ile doğrudan ilgilidir. Dolayısı ile mitoloji, modern insan için de dikkat çekici bir çalışma alanı olarak görülmektedir. Yaratılış, teogoni, kozmogoni, inançlar, ritüeller vb. unsurlar açısından mitoloji zengin bir bilgi kaynağıdır. Modern toplum açısından millî kimliğin kökeni ve bu kimliğin oluşum sürecinin incelenmesi açısından da mitoloji önemli veriler sunar. Kitab-ı Dede Korkut'un bütün nüshalarında eski Türk inançları, Türk mitolojisi ve İslamiyet ile ilgili unsurların varlığı söz konusudur.

3.3.1. Doğan

Doğan, Türklerde daha çok avcılıkta kullanılan bir ev hayvanıdır. Evlerin ve sarayların bir süsü; hakanlar ile yiğitlerin ise bir sembolüdür. Doğanların çeşitli boy ve türleri vardır. Türkler, her tür doğana ayrı ayrı adlar vermişlerdir. *Tuğrul, çağrı, sungur, şahin, laçın* gibi doğan adları insanlara da öz ad olarak verilmiştir (Ögel 1995, 127).

Günbet yazmasında doğan için *şahi şunkar, karçıkay, ütelgi ve laçın* adlarının kullanıldığı görülür:

"Yapraçcuğu yaş akacung burcına doğan konar." (GN, 3a.7-8).

"Her kanatı birer arşun degül-midür Şahi şunkar?"(GN,4a.6-7).

"Kaşkıldaşsa küküldaşsa yangıl ördek, kuba kaz gölden uçsa, şahi şunkar yavrisinung tomaşası alınsa, tabl-ı bazi dögülse... kuba döşdeng sökübeni tom yüreği yem yemlense, avı üste şahi şunkar yavrisinung günü doğar, günü doğar." (GN, 7b.5-6-7-8-9-10-11-12-13).

"Şahi şunkar yavuzı kanatınunğ uc yeleği yetişmedin ala bulut altına özin çeker, yağrınısı üstine gün doğurdur, arı cihan yüzine göz gezdürür, ... kaba döşdeng sökübeni tom yüreği yem yemlenür." (GN, 9b.7-8-9-10-11-12-13-14).

"Ac karçıkay yavuzı, tabl-ı bazi çalınanda yasdı kollar kıyısındanğ sona kapar." (GN, 9b.14, 10a.1).

"Ac karçıkay erdemidür sarı kamışunğ ortasındanğ yasdı kolunğ kıyısındanğ oğurlanub sona kaçmak." (GN, 15b.9-10-11).

"Alaca laçın yavuzı, kaz üşedür." (GN, 10a.1-2).

"Alaca laçın erdemidür gök yüzindeng döge döge yer yüzine durna endürmak." (GN, 15b.8-9).

"Boz ütelgi yavuzı, ağır çaylar kıyısındanğ hoçkar alur, çölce yerde ceyran yıhar."(GN, 10a.2-3).

"Boz ütelgi erdemidür çöl yerlerde ceyran almak, ahar sular üstinde hoçkar basmak." (GN, 15b.11-12).

3.3.2. Kartal

Türklerin millî simgelerinden olan kartal, Şamanizm ile ilgili uygulamalarda çok yaygın olarak kullanılmıştır. Bir Yakut efsanesinde şamanın kartaldan türediği anlatılır. Kartal, önemli bir türeme simgesidir. Özellikle Göktürk ve Uygur devirlerinde kartal ve diğer yırtıcı kuşlar hükümdar ya da beylerin timsali, koruyucu ruhun ve adaletin simgesi olarak kabul edilmiştir. Güneşi ve aynı zamanda güç ve kudreti ifade eder (Tunç 2007,42-43). Kadim Türklerin Şamanist dönemlerinde, insanlar çok sade ve samimi olup bundan dolayı savunmasız duruma gelmişlerdir. İnsanlara acıyan Tanrı, onları bilgilendirmek ve kötü ruhlara karşı silahlandırmak amacı ile onlara bir kartal (berkut) göndermiştir (Bayat 2017, 141). Türk mitolojisine göre hayat ağacının tepesinde daima iki başlı kartal ya da iki kartal tasavvur edilmektedir. Kartalın, hayat ağacı üzerinde, göğün beşinci katında yaşadığına inanılmaktadır (Sağ ve

Büyüktunca 2019, 223). Kartal, aynı zamanda Oğuz boylarının ongunlarından biri olma özelliğini de taşır (Bayat 2012, 84).

Günbet nüshasında kara bürgüt ve kara kuş olarak anılan kartal övülür, devletin başına geçecek kağanın ve askerlerin ona benzemesi için dilenir:

"Kılıç çalan, yerler açanğ, başlar keseng, Halebi alanğ, Şamu alanğ, altun taht-ı Mısırda sultan olanğ, Şam atlı, Şam bedevli, ig yaylı, hadeng ohlı, çapa girse çalumlı, çal kara kuş kaynaqlı, kara bürgüt sıfatlı, yatmaz uymaz devletli, ... gazi gerek."(GN, 2a.5-6-7-8-9-10-11-12-13-14,2b.1-2-3).

"Aydın akşam demeyübüni dünde yortar, busudaki gezende kayış dilli kurd enigi, altmış akac yolları dünde yortsa, yarı gece yanı berkce daş ağılung kıyın sökse, kartal ögec semizini kapsa dutsa, kaba boymı güciylen sürüb çekse, sav azuların dörd yerindeng batusa, boymı yokun Türk oğlını düin hayhırtsa, kara dere kıuytusına dolandursa, singir çekse öpke deşse, yağlı kıuyruk harp harp udsa, kara köpek it oğlına kurd enigi özini daladur mı? Daladmağ yok."(GN, 4b.10-11-12-13-14, 5a.1-2-3).

Yine aynı şekilde öncü sayılan Kara Budag övülürken kartala benzetildiği görülür. Kendine benzetilen olması yönü ile kartal güçlü ve üstün olan tarafı temsil eder. Metaforik bir bakış açısı ile kartal ve yönetici arasında bir bağ kurulmuş, yöneticilerin kartal gibi olmasının gerekliliği hususu dile getirilmiştir. Kadim dönemlerin Şamanist Türkleri ile İslamî devirdeki Türklerin kartal imgesine bakış açılarındaki benzerlik kültürel devamlılığı göstermesi açısından dikkat çekicidir:

"Ada basa yeriyende heybetindeng yer omrılant, ganimine kıya bahanda yürek yaranğ ac aslanung bağır öpketin kara sac içinde kavurub yeyeng, çapa girse çalumlı, çal kara kuş erdemli, alıcı kuşunğ yüğüğü, Türkistanunğ direği, Halep hanı, ig yaylı, hadeng oklı, Kara Güne yavrusı Kara Budagı çarhçı etdüim."(GN, 25a.10-11-12-13-14, 25b.1).

3.3.3. Kurt

Bozkurt miti, konar-göçer Türklerin kozmik doğum ile ilgili en önemli mitidir. Bozkurt mitinin kozmik doğumda üstlendiği rol Türklerin türeyiş mitlerini benzersiz kılan bir özelliğe sahiptir (Bayat 2017, 103). Eski Türk mitolojisinde en önemli rolü oynayan hayvandır. Büyük olasılıkla Hiungnu'lar tarafından geliştirilen bir Ata-Kurt söylencesi vardır. T'u-küelerde, bir çocuğa sahip çıkan dişi bir kurttan ve bilahare kurttan türeme efsanesinden bahsedilir (Roux 2012,

56-57). Türklerde kurt bir ata hayvanı olduğu için onun resmi ya da başı sancak direklerinin ucunu süsler ve Türk muhafız kıtasındaki subaylar kendilerini "kurtlar" diye adlandırırlar. Oğuzname'de de orduya bir kurt tarafından liderlik edildiği belirtilir (Roux 2012, 58). Anadolu Türkmenleri, kurdun insan soyundan olduğunu anlatırlar (Boratav 2012, 73).

Günbet nüshasında da kurdun öncü ve lider vasıflarına dikkat çekilmekte, canavarların pehlivanı olarak nitelendirilmekte ve altı aylık süre zarfında bir yavru kurdun bile bir er kişi gibi olduğu ifade edilmektedir. Metaforik olarak Türkleri ifade eden kurdun yüceltilerek öne çıkarılmış olması destandaki millilik vasfına yapılan vurgu ile açıklanabilir:

"Ağayullar yürüsünde böri sinsir." (GN, 3a.11).

"Aydın akşam demeyübüni dünde yortar, busudaki gezende kayış dilli kurd enigi, altmış akac yolları dünde yortsa, yarı gece yanı berkce daş ağılung kıyın sökse, ... kara köpek it oğlına kurd enigi özini daladur mı? Daladmağ yok." (GN, 4b.10-11-12-13-14, 5a.1-2-3).

"Karanşısı gece olanda kalhar kıpar göngülcüğü, ölende karıncüğü ac olanda, altmış akac yolu bir gecede daban çalar... kanlu kıuyruk, bağır öpke çalub utar, busudaki canavarlar pehlivanı kıurt eniginiñ kara gece içinde, günü doğar, günü doğar." (GN, 8a.11-12-13-14, 8b.1-2-3-4-5-6).

"Kurt enigi yavuzı altı aylukına yetişende er kimi olur." (GN, 10b.1-2).

"Kısar Salur iyesi, dumanlı dağ böriisi, Salur yeği, Eymür görki, Zu'lqadir deliisi, Bayındır Padişah vekili Ğazan der: ..." (GN, 24b.7-8-9).

3.3.4. Ejderha

Ağırılık merkezini Ortadoğu ve Orta-Asya'nın merkezi olduğu düşünülen ejderha motifi Türk destan, efsane, masal, menkıbe ve hikâyelerinde sık rastlanılan efsanevî bir varlıktır. Toplumların yaşadıkları coğrafya ve inanç yapısına göre farklı şekillerde tasavvur edilmiştir (Duman 2019, 483). Uzak Doğu mitolojisinde ejderha, bereket, bolluk, doğurganlık ve iyiliğin sembolü gibi olumlu özelliklere sahip olarak düşünülmüştür. Doğu'dan Batı'ya doğru gelindiğinde ise buradaki ulusların ejderhayı kötü, felaket habercisi gibi olumsuz şekilde algıladıkları görülür. Batı inançlarında insanları yutan ejderha, yer altı dünyası ile ilişki içindedir (Duman 2019, 484-485). Türklerde erken dönemlerde bereket, refah, güç ve

kuvvet simgesi olarak kabul edilmiş bu efsanevi yaratığın Ön Asya kültürleriyle ilişkiye geçildiği zaman bu anlamları zayıflamış ve daha çok alt edilen kötülüğün simgesi olmuştur (Çoruhlu 2002, 133). Günbet nüshasında da bu durumun etkileri görülmür. 13. boyda Salur Kazan yedi başlı bir ejderhayla savaşır ve onu mağlup eder:

"Ağzı burnu dest degirmi degül midür kapkara evren?" (GN, 4a.2-3).

"Yeddi başlı yer evreni olubanı kıyruk çaldum, dağ dolandum ağı saçdum, yer boyadum, nefes çeküb son sömüreng Ğazan-ıdum." (GN, 19b.3-4-5).

"...yèddi yèrde çalub düngeng, kaldukımı tavulğası arasındang kaylı sancang, hayhuranda bığlarınung dibindeng buğda denli kan daşlanang, kara yèriung evreni..." (GN, 13b.5-6-7).

Jean-Paul Roux (2012, 67-68), Türklerin ejderha figürünü ve onunla ilgili tasarımları büyük ihtimalle Çinlilerden almış olduklarını belirtir ve Müslüman Türk kültüründe özellikleri daha iyi gözlemlenmekle beraber, ejderhanın yılan familyasından olduğunu dile getirir. Birçok mitte evren sonsuzdur ve bir döngüdür. Bu yüzden ki doğada yılanların, yeri gelince bedenen kendi etrafından dönmeleri, onların mitolojide evren ile simgeleşmesine sebep olmuştur (Duman 2019, 484). Evren anlayışı, ejderhanın büyük bir yılan olarak görülmesi ve yedi başlı ejderler Anadolu masalları ve önceki Dede Korkut nüshalarında olduğu gibi Günbet nüshasında da mevcuttur. Salur Kazan, ejderha ile savaşım savaşmamak konusunda lalasına danıştığına, Lala şöyle der:

"Ejdeha dedükleri aslı bir yilandur, ol yılanung üstüne gètgil!" (GN, 27b.13-14).

Günbet nüshasında birkaç yerde daha ejderha, yılan şeklinde geçer:

"Demesünler son çağında Ğazanı bir yılan utdı, ya Perverdiğar!" (GN, 28a.14, 28b.1).

"Kara polad sav kılıcung yalmanındang korhmazdunğ, suhar oklar peykanındang üşenmezdiung, on altı batman kafir gürzi tepem-deng değdi pörtlemediung, ejdeha dedükleri bir yilandur, anda ne var ki bulaşursang, öleziürenseng?" (GN, 28b.13-14, 29a.1-2-3).

3.3.5. Ağaç ve Orman Kültü

Hayat Ağacı veya Kozmik Ağaç, Türk mitolojisinin en önemli sembollerindendir. Yerin altına uzanan kökleri, gövdesi ve göğe çıkan dallarıyla evrenin üç katmanını

birleştirdiğine inanılır. Şaman, ağaç aracılığıyla göğün yüksek katlarına çıkar. Türk düşüncesine göre ilk insan yaratıldığında dokuz dallı bir ağacın altında yaratılmıştır. Tanrı'nın insanla ilk muhatap olduğu yer dokuz dallı ağacın altıdır (Ergun 2000, 72). Oğuz Kağan Destanı'na göre Oğuz Kağan, bir gölün ortasında bir ağaç ve bu ağacın kovuğunda tanrısal kaynaklı bir kız görür, onunla evlenir (Roux 2012, 26). Hayat ağacının farklı milletlerin mitolojilerinde ortak unsurlardan biri olarak kabul edilmesi, onun önemi ve kadim devirlerde insanların ağaca karşı duydukları saygı ile ilişkili olabilir. Gök, yeryüzü ve yer altı şeklindeki dikey dünya algısının da hayat ağacı ile ilişkili olduğu kabul edilebilir:

"Yaprağcuğı yaş akacung burcına doğan konar." (GN, 3a.7-8).

"Hamı sarp dengizleriung kıymuncısı Muhit Dengizi, sarı ala uşak baluğung su diinegi, sandal ağac sarp gemiler su oynakı, yayhanduğca nöbet andang eksilür mi?" (GN, 5a.12-13-14).

"Ağac çanak, daş çanak birbirine karışık ola." (GN, 20b.11-12).

Orman, masallarda kaos âlemini sembolize etmektedir. O, yeraltı dünyası ile orta dünya arasında bir sınır gibidir. Tılsımlı objeleri ve olağanüstü yaratıkları ile korkunç ormanlar, yer altı dünyasının girişini sembolize etmektedir (Ergun 2010, 115). Ağaç ve orman unsuruna Günbet nüshasında geniş şekilde yer verilmiştir. Orman ile ilgili olumlu ve olumsuz bakış açıları mevcuttur. Buradan hareketle mitik dönemin tipik düalist bakış açısına yakın bir durumun söz konusu olduğu ifade edilebilir. Ancak, Günbet nüshasında yer alan ormanlar, mitolojik dönemlerdeki düşünceye paralel şekilde yer altı dünyası ile orta dünya arasındaki birer geçiş mekânı olarak ele alınmamışlardır:

"Aran sazung güir meşeniung kollarında aslan engriür."(GN, 3a.10).

"Kara meşeni busub yatar fil kaçanı kaybatanung kuba nere, ol özini badadur mı? Badadmağ yok."(GN, 4a.4-5-6).

"Aran sazımunğ güir meşe kollarında yer yerlenür acıklı aslan ilhulara yetişende at ayırsa, aykır alsa, alın başı üstindeng götüribeng aşrı salsa, et yemeyüb, sümiügin sındırmayub yal dibindeng sökübeni su yerine kan sömürse, acıklı aslan soludur mı? Soludmağ yok." (GN, 4b.5-6-7-8-9-10).

"Acıklı aslan yavuzı karıları kabarmadın aran sazung, güir meşeniung kolında diinek salur, yer yerlenür, ilhıldang salla urar, at ayırur, aykır dutar, alın başı üstindeng küreler aşrı salur, et

yémeyüb sümügendeng sındırmayub yal dibindeng sökübeni su yérine kan sömürür." (GN, 10a.10-11-12-13-14, 10b.1).

3.3.6. Dağ Kültü

Erken dönemde insan doğadan korkmuş, onun yüceliği karşısında küçülerek onu kutsallaştırmıştır. Bu animistik düşünceye göre doğada var olan her şey bir ruha sahiptir ve her şey bu ruhların enerjisiyle var olmaktadır (Sağ ve Büyüktunca 2019, 218). Borneo'daki Ngadju Dayaklarının mitolojilerinde yer alan iki dağ onlar için Tanrıların makamı ve hatta kimi zaman Tanrı olarak kabul edilir (Eliade 2015, 92). Dağlar yüceliği, ıssızlığı ve esrarlı havası ile insanların kutsiyet verdiği şeylerden biri olmuştur. Yücelikleri ile Türk boylarının dikkatini çeken dağlar kült olarak inanışlar arasında yerlerini almıştır. Kendilerine verilen değer sebebiyle ayınler yüksek dağ başlarında yapılmış, önemli kişiler dağ başlarına gömülmüştür (Baş 2013, 165-166). Eski Türkler, dağların Tanrı'nın makamı olduğuna inanır. Yüksek dağ tepelerinin göklere yakın bulunması ve uzaklardan mavi renkte görünmesi bu inancın yerleşmesinde etkili olmuştur (Gömeç 1998, 43).

Günbet nüshasında Türkler için dağlar renkli otların yetiştiği, temiz suların yer aldığı ve hayvancılık yapılan ve dolayısı ile sosyal hayatın içinde önemli bir yeri olan mekânlardır. Dresden nüshasında da dağlar bu yönleri ile özellikle öne çıkarılır:

"Yérdeng göge ucalubdur yanı qarlı, elvan otlı, gök sünbüllü güzel dağlar, çıkub çıkub ağır eller, al ordular, ol dağları yaylamasa, seküsinde bedev atlar örük üste otlamasa, sırtlarında kızıl geyik, kır teke sıçraşmasa, çeşmesiniing üstinde ala sayban çatılmasa, çar havuzlar çapılmasa, kızıl güller sepilmese, yangıl almalar tökülmese, surahiler düzülmese, la'li çakır süzülmese, körpe kızılar çevriülmese, av etindeng dadlu kebablar buyrulmasa, o çakırdang bégzadeler içüb içüb yetürmese, yérdeng göge ucaldıki yanı qarlı, elvan otlı, gök sünbüllü güzel dağlar neye yarar, neye yarar?" (GN, 5b.9-10-11-12, 6a.1-2-3-4-5-6-7).

"Karşı yatang qarlı daga osal bahang, aranda kalıbanı miçeklere dalanmaz mı?" (GN, 14a.8-9)

Günbet nüshasında, kutsal olduğu düşünülen dağlara küçümseyici tarzda bakanların lanetlendiği de dile getirilir:

"Uca dağlar başına duman olang Ğazan-ıdum." (GN, 19b.2-3)

"Bayındır Padişah vekili Ğazan der: Ağalarumilang ala qarlı gök sünbüllü dağlara ava getmiş-idüm, içir-idüm" (GN, 24b.8-9-10)

Ak-dağ veya Kara-dağ, dağların ak veya kara oluşlarından dolayı söylenmemiştir. "Kara dağlar" sözünün içinde daha çok bir duygu ve anlam vardır. Gerçi kara renk de bu anlamda bir role sahiptir. Nitekim Orta Asya destanlarında da, iri ve büyük bir cüsse, "Kara-dağ'ın resmi veya görünüşü" gibi tarif edilir. Altay destanlarında 'kara dağlar'dan olumsuz olarak bahsedilir (Ögel 1995, 431-432). Kitab-ı Dede Korkut'un Günbet nüshasında da aynı anlayış hâkimdir:

"Karşı yatan qara dağlar erdemidür otı bitüb çıkub çıkub el yaylamak." (GN, 15b.6-7)

"Allahına güveneng yumruk ursa qara dağlar yihar." (GN, 17b.5)

Günbet nüshasında ifade edildiği üzere, eğer dağda ot bitmiyorsa, kurumuşsa artık o dağın değeri ve kutsallığı kalmaz, bu sebeple de dağın yıkılıp gitmesi daha iyi sayılır:

"Otı bitmez qara dağlar yihulsa yeg." (GN, 22a.10-11)

Destanın bir bölümünde Kazan, ejderhayı görünce dövüşüp dövüşmemek hususunda Lala'ya fikir danışınca, Lala'nın ona verdiği karşılık şöyle olur:

"Akan! Karşı yatang qara dagung hüindüriseng, ölmeligeng!" (GN, 27b.8-9)

İnsanlık tarihi boyunca dağlar her daim korunaklı ve güvenli yaşam alanları olarak kabul edilmişlerdir. Bu düşüncenin oluşmasında, yüksek ve ulu mekânlar oluşu sebebiyle dağların bir nevi Tanrısal mekân olduğu şeklindeki inancın varlığı da etkili olmuş olmalıdır. Günbet nüshasında da dağlara yönelik bu bakışı görmek mümkündür. Kara dağlar ve ak dağlar şeklindeki karşıtlık ise mitik dönemlerin düalist yaklaşımını yansıtır. Kitab-ı Dede Korkut'un önceki iki nüshasında dağların yamaçları bir insan göğsü gibi görülür. Bu husus dağların kişileştirilmesi ile ilgilidir (Ögel 1995, 446). Aynı ifade Günbet nüshasında da vardır:

"Gögsi güzel qara dagdang ilgar olsa, bargir atlar yorulubang yolda kalsa, eyle demde nece atlarung, kışka belli, dar arhalı, değirmice sağrılı, soyı belli, kız bürçekli, alma gözli, geng gögüsli, geng satanlı, kulanma dübedüli bedevleriing eyle günde giini doğar, giini doğar." (GN, 8b.12-13-14, 9a.1-2)

"Seher erte dan bulutu saralanda, sarı kıyak, gök ot başı yayhananda, seher yeli esib esib gögsi güzel qara dağa tohunanda, kakıllice torqaylar sayrayanda...sarı yaylar çekilende kabza ayrılrsa,

ol çağlarda Dedem der qadir Allah qoç igide meded olsun!" (GN, 24a.9-10-11-12-13-14, 24b.1-2-3-4-5-6)

3.3.7. Yer

Aynı anda yaratılan iki kozmik bölgeden (yer ve gök) biri olan yer, büyük ve en yüksek Tanrı olan gök ile birlikte insanlara emir verebilir, ancak yine de gökten daha düşük mertebededir (Roux 2012, 138). İnsanların yeryüzünden doğduğu evrensel bir inanıştır (Eliade 2017, 184).

"Yeddi başlı yer evreni olubanı kıuyruq çaldı, dag dolandum agu saçdım, yer boyadım, nefes çeküb son sömiyeng Ğazan-ıdım." (GN, 19b.3-4-5)

Bununla birlikte yer-gök ikilisinden başka, yer-su beraberliğinden de bahsedilir. Türklerce susuz toprak kutsal sayılmaz. Bunun için, yer-su, yan yana gelen iki büyük varlık, bir anlam taşır. Türklerde yerler ile sulara, "Türk milletinin koruyucusu" olarak kişilik ve ilahî güç verilir (Ögel 1995, 255-256). Yer-su kültü büyük imparatorluklar devrinde gelişerek vatan kültü derecesine de yükselmiştir. Gök Türklerin "ıduk yer-sub" (mukaddes yer-su) ile ifade ettikleri mefhum hem koruyucu ruhlar hem de vatandır. Yer-su ruhları vatanın korunmasında da rol üstlenir (İnan 1986, 48).

"Kay busaluk erdemidir tükelin töküb, yere siniip yer su doymak." (GN, 15b.4-5).

Kara yer ve kara toprak, mezar anlamına gelir. Anadolu'da bu anlayış yaygındır (Ögel 1995, 255). Düşmanı kara yere düşürmek, kara yere perçin etmek gibi ifadeler Günbet nüshasında da görülür:

"Aşang yerde iki koşun birbirine karşı gelse, iki canıbdeng nakkareler döğülse, kernaylar bozlansa, kaynaşsa kaynaşsa kara yeriüng üzerinde savaş düşse, ol savaşda sarı yaylar çekilende kabza ayrılrsa, ... merd igidiüng günü doğar, günü doğar." (GN, 9a.3-4-5-6-7-8-9-10).

"Ala cıda bulayub ğanımını at belindeng qara yere düşürmaka merd igidiüng kollarında kuvvet gerek." (GN, 16a.10-11-12).

"Ejdehanung yeddi başı qara yeriüng üzerinde yatur gördi." (GN, 29b.5).

"Gör" (ğür), mezar veya kabir anlamına gelen bir sözcüktür (Devellioğlu 1996, 294). Günbet nüshasında geçen "Namussız gayretsiz adem oğlu arı cihanung yüzinde gezmeyübenğ qara yeriüng altında görde gerek. (GN, 16b.11-12-13)." şeklindeki cümlede de namussuz, gayretsiz insanların yeryüzünde gezmesinden ise

onların kara yerin altındaki mezarda olmasının daha uygun olacağı dile getirilmektedir.

Günbet nüshasında yer alan "Ala Demür Kafir Handang gelmiş-idi altı degül yeddi dutum polad şiş ucı almasdang ak dabanumula qara yere perçin etdüm. (GN, 20a.10-11-12)." cümlesinde geçen "kara yere perçin etmek" ifadesi "yere yapıştırmak" anlamında olup yine mezara sokup öldürmeyi ifade etmektedir.

Eski Türklerle göre gök önceleri dokuz katlı olarak düşünülmüştür (Ögel 1995, 146). İslam tasavvufunda ise göğün katları yukarıdan aşağıya doğru "9. katın yukarısı: Atlas; 9. kat: Arş; 8. kat: yıldızlar ile burçların bulunduğu ve döndükleri kat; 7. kat: Yedi kattan oluşan gök katları." şeklinde sıralanır (Ögel 1995, 158). Yedi kat gök ile ilgili bugün de halk arasında izlerine rastlanan bu inancın izlerine Günbet nüshasında da rastlanır:

"Yeddilerdeng ayrılıbdur uc ıldırım, degübene yeddi qadung yer altına işlemese, yeddi yıldang songra qara yeriüng yüzinde tapılmasa, qara polad kılıcung ağızına koyulmasa, yeddilerdeng ayrıldıku uc ıldırım neye yarar, neye yarar?" (GN, 5b.5-6-7-8-9).

3.3.8. Çoban (Çolpan) Yıldızı

"Erkek, kahraman olma özelliğine sahip kişi" anlamına gelen erklik sözcüğü Venüs gezegenine karşılık gelecek şekilde kullanılır. Erklik; savaştı, cehennem tanrısı gibi tasarımlara sahipken zaman içinde Venüs, eski adı olan Erklik'i yitirmek suretiyle asıl niteliğini de kaybeder ve ışık yıldızı, yaruk yıldızı, sonra da şüiphesiz parıldayan anlamındaki Çolpan olur. Sonraları bu sözcük Farsça kökenli çoban sözcüğü ile karıştırılmıştır (Roux 2012, 142). Günbet nüshasında da bu gök cisimi tan yıldızı şeklinde ifade edilir:

"Dan yulduzu doğduki İcen şehri." (GN, 17b.9-10).

3.3.9. Güneş ve Ay

Bazı efsanelere göre ilk insan güneşin ısıttığı kilden yaratılan Ay Ata'dır. Buna göre, ayı doğuran, ona ışığını yollayan güneştir (Roux 2012, 44). Ay, verimliliklerin kaynağı olarak da görülür. Kadınları hamile bırakanın ay ışığı olduğuna inanılır. Cengiz Han'ın atalarını anlatan bir efsanede, "Çingiz Han'ın atası, Alankova çadırın bacasından giren ay ışığı ile hamile kalmıştı." ifadesi ile aydan türeme anlatılır (Kıyak 2010, 137). Ay eril, güneş ise dişil olarak kabul edilir. Bazen sevgili, bazen karı koca, bazen kardeş olarak gösterilirler. Eski Türklerle göre ay ve güneş, onlara iyilik getiren ve koruyan iki yüce varlıktır. Onlar insanoğluna hep

göz kulak olur ve onu kötü yola sapmaktan korur (Ögel 1995, 198). Gayet iyi bilindiği gibi, bir Ata olarak güneş anlayışı gayet yaygındır (Eliade 2016, 130). Ay ve güneş ile ilgili bu özelliklere Günbet nüshasında da yer verilir:

"Yalabıyub gün doğarsa cihan şu'leler. Yahınıb doğan bedirli ay, dünin balğır." (GN, 3a.6-7).

Günbet nüshasında, Güneş ve Ay'a büyük önem verildiği, günü aydınlatan güneş ve geceyi aydınlatan aya verilen önemin mitolojik dönemdeki yaklaşımlar ile paralel olduğu görülmektedir:

"Sarı kaya salhumında yer yerlenür, ala bulut ötende gümiür gümiür gümiürdenür, özindeng uca ay görende sıçramağa hamlelenür, sarı yaylı avçı..."(GN, 7b.13, 8a.1-2)

"Ala kaplan yavuzı, sadak béli kabarmadın altmış arşun sarı kaya yalçımında yer yerlenür, kara bulut ötende gümiür gümiür gümiürdenür, üstün ala bedirli ay gelende sıçramağa hamlelenür..." (GN, 10a.5-6-7-8-9-10)

Aşağıdaki ifadede, güneş ve aya insana has özellikler yüklediği görülür:

"Yalabıyub güneş sevinür, Dedem der günde doğsa. Dolısında ay sevinür dün balğır."(GN, 18b.9-10)

3.3.10. Su

Jean-Paul Roux (2012, 115) suyun içindeki mevcut gücün farklı biçimlerde belirip ve göl, su kaynakları, nehirlerde ya da Türk topraklarındaki tüm "kutsanmış su"larda yaşadığını belirtir, ancak suyun kutsanmış karakteri ile ilgili fazla bilgi sahibi olunmadığını ifade eder. Su, Türk geleneklerinin temellerini tutan en büyük temeldir. Kitab-ı Dede Korkut'un içinde akarsular ile ilgili çok güzel sözler yer alır ama bunların çoğu mitoloji konularının dışında kalır (Ögel 1995, 315). Türk Dünyası'nın hemen her bölgesinde yer ve su iyeleri ile ilgili yaygın inanışlar günümüzde de söz konusudur (Karimova, 2016, 895). Yaşam kaynağı olan ve medeniyetlerin kuruluşundaki en önemli etkenlerden biri olan su, Kitab-ı Dede Korkut'un Günbet nüshasında da hem maddî-dünyevî hem de manevî-dinî açıdan önemli bir unsur olarak ele alınmıştır:

"Aydm akşam demeyübeni dününde yortar, busudaki gezende kayış dilli kurd eniği, altmış akac yolları dününde yortsa... boynı yokun Türk oğlını dün hayhırtsa, kara dere kuytusına dolandursa,

singir çekse öpke deşse, yağlı kuyruk harp harp udsa, kara köpek it oğluna kurd eniği özini daladur mı?"(GN,4b.10-11-12-13,5a.1-2-3)

"Karanküsü gece olanda kalhar kopar göngülcüğü, ölende karıncüğü ac olanda, altmış akac yolu bir gecede daban çalar, karılarını vörtübeni karda yatar, kapısı berk daş ağılung kıyın söker, kartal ögec semizini karpuib dutar, boynı yokun Türk oğlını dün hayhırdur, kara köpek it oğluna gavğa salur, kara dere kuytusına daldalanur özin salur, singir çeker, öpke deşer, kanlu kuyruk, bağır öpke çalub utar, busudaki canavarlar pehlivanı kırt eniginüing kara gece içinde, günü doğar, günü doğar." (GN, 8a.11-12-13-14, 8b.1-2-3-4-5)

"Kara köpek it oğluna gavğa salur, kara dere kuytusına dolandurur, singir çeker, öpke deşer, koyma koyma deminde kara bağır, yağlı kuyruk harp harp utar." (GN, 10b.7-8-9)

"Dere tepe kalmaya ekinileng şohum ola." (GN, 21.4-5)

İslam dini ile ilgili bir ritüel olan namazın öncesinde abdest alınması gereklidir. Günbet nüshasında da arı su olan akan sudan abdest alınır:

"Ahar sudang abdest kıldum..."(GN,25a.7-8).

3.3.11. Bulut

Eski Türk düşüncesinde dolu, yağmur ve bulutlar kişi özelliği verilir. Konuşurlar, kükrerler, yarışrlar, gök de onlara analık eder. Gök bütün olaylara şahit olur, her şeyi sarıp sarmalar. Gök gürlemesi onlara göre bulutların, tıpkı vahşi hayvanlar gibi, kükrmeleridir. Yağmur yağdıran bulut dişil, yağdırmayan bulut eril kabul edilir (Ögel 1995, 267-269). Günbet nüshasında da bulut ile yağmur arasındaki ilişki dile getirilip yağmurun bereketi dile getirilir. Yağmurun insanlar için olduğu kadar hayvanlar için de ne denli önemli olduğuna işaret edilir:

"Sarı kaya salhumında yer yerlenür, ala bulut ötende gümiür gümiür gümiürdenür, özindeng uca ay görende sıçramağa hamlelenür ... gök pencesinüing içi ara et doldurur ala kaplan yavrusunung avı üste günü doğar, günü doğar." (GN, 7b.13, 8a.1-2-3-4-5-6)

"Ala kaplan yavuzı, sadak béli kabarmadın altmış arşun sarı kaya yalçımında yer yerlenür, kara bulut ötende gümiür gümiür gümiürdenür..." (GN, 10a.5-6-7)

Urlamak, ulumak, bağırp çağırmaq anlamına gelir. Eserde yer alan "Kara bulut erdemidür gökde urlamağ (GN, 15b.4)" şeklindeki ifade "Kara bulutun becerisi gökte

ulumaktır." anlamına gelir. Burada açık şekilde teşhis ve intak sanatlarının varlığı da görülür.

Tek başına görülen kara bulut, Tanrı'nın elçisi gibidir. Büyük Türk kahramanları doğarken veya savaşırken ortaya çıkar, onları korur. Gökyüzünün kara bulutlarla kaplanması ise Tanrı'nın öfkesine işaret eder. Aynı zamanda devleti de bir nevi kara buluta benzetmişlerdir (Ögel 1995, 272). Günbet nüshasında doğrudan su ile ilgili olan bulutların iki yönlü olarak ele alındıkları ve genel olarak olumlu şekilde kabul edildikleri görülür. Ancak, mitolojik dönemlerde olduğu gibi burada da kara bulutlara olumsuz bir anlam yüklemesi söz konusudur:

"Kara bulut, uc ıldırım ense gökdeng, kara polad sayhan daşa yetişende eglenür mi? Eglenmak yok." (GN, 4a.1-2)

"Kıjildasa kıjildasa yel oynasa sürse bulut, yağsa yağmur daşsa çaylar, dolsa göller, gölde oturang kuba kazung günü doğar, günü doğar. Kaşkıldaşsa küküldaşsa yangıl ördek, ... tabl-ı bazi döğülse, elden çıkısa, kara bulut altına özin çekse, kara bulut altındang kıjildayub ense, halka göller kıyısına talan salsa, ... avı üste şahı şunkar yavrısınung günü doğar, günü doğar." (GN, 7b.3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13)

3.3.12. Hızır Anlayışı ve Ak Sakallı Kocalar

Hızır; Musevî, Hristiyan ve Müslüman geleneklerinde ortak olan mitolojik bir kişiliktir. Türk aktarımlarına birçok efsane ve inanış biçiminde girmiş ve bir peygamber olarak ele alınmıştır. Hayat suyundan içtiği için ölümsüz olduğuna inanılır (Boratav 2012, 77-78). Günbet nüshasında ise Hızır/Hızır nebi darda kalanların yardım talebinde bulunduğu manevî bir güç iyisi olarak ifade edilir:

"Kara donlu deroişlere osal bahang, dar yerde derin suda kalanda 'Hızır Nebi, Hızır İlyas meded meded!' deyübeni çağırılmaz mı?" (GN, 14b.7-8-9)

İslamiyet'ten önceki Ak Sakallı (veya Gök Sakallı) Kocaların özellikleri Hızır'dan pek farklı değildir. Eski Türk Kocaları, ad değiştirerek Hızır tanıtması ile ortaya çıkmışlardır. Türk edebiyatı ile şehir kültürlerinde Hızır, İslamiyet şalı ve anlayışı ile devam etmiştir (Ögel 1995, 89). Günbet nüshasında yer alan "Ak sakallı kocalar, el başarıku, oba devleti." (GN, 2b.12) ifadesinde de bu anlayışın devam ettiği görülmektedir.

Uygurlar zamanında, biri öldüğü zaman yakınları onun bir suretini yapıp tapınaklara koyar ve bu suret bir hatıra

olarak saklanır. Tanrı tasviri değildir, ancak bu husus bazı kavimlerde ölen kudretli insanların sonradan ilahlaştırılıp yarı tanrı durumuna sokulacak kadar ileri götürülmüştür (Gömeç 1998, 48). Ölmüş ataların ruhlarından medet umma, yardım dileme İslam'ın tek tanrılı yapısına uygun değildir. Bu anlayışın Şamanizm² veya eski atalar kültü anlayışı ile ilgili olması güçlü bir ihtimaldir. Ruhlarla, ölmüş atalarla konuşan, onlardan yardım alan şaman iken İslamiyet'e geçişle o ataların yerine İslam peygamberi Hz. Muhammet veya Hz. Ali gibi İslam büyükleri konulmuştur diye düşünülebilir. Günbet nüshasında yer alan "Ahar sudang abdest kıldum, alınıımı yere koyub kıldım namaz-ı Muhammedi, yaradang bir cebbara bel bakladum, ya Muhammed, ya Ali meded dedüm." (GN, 25a.7-8-9)." şeklindeki ifadelerde akarsudan abdest alıp alını yere koyan ve namaz kılan bir kişinin yaratıcıya bel bağlarken Hz. Muhammed ve Hz. Ali'den de medet umduğu görülmektedir.

3.3.13. Don Değiştirme

Don değiştirme, bütün insanlığa mal olmuş bir düşüncedir. Kahramanların suret değiştirmeleri, hayvan, ağaç vesaire şekillerine girebilmeleri, canlarını bir hayvan, bilhassa kuş şekliyle saklamaları, bütün kavimlerin masallarında rastlanan ve bütün dünyaya yayılmış bir motiftir (Ögel 1995, 133). Günbet nüshasında yer alan Salur Kazan ile ilgili boyda Salur Kazan yedi başlı ejderhayı öldürdüğü zaman onun derisini yüzdürür ve çeşitli kıyafetler yaptırır, kafa derisini yüzdürüp kendi başına giyer. Atının örtüsü ve kendisi de ejderha donuna girip Padişah Bayındır'ı görmeye gider:

"Padişah Bayındıra haber geldi ki Ğazan ejdeha olub gelir. Oguz beyle Türk-i sadıkdur ki demez âdem ejdeha nece olur? Şakdang soldang söze geldi-ler ki: 'Ğazan âdem ikeng biz uhdesindeng çıkmazduk, imdi ki ejdeha olubdur bizi hamı utar. Bir tepeye çıkalm,anı tir-baran edelim.' Bayındır Padişah söze geldi dedi: 'Menüm vekilüm Ğazan er igiddür, yeg igiddür, belki ejdehaya rast geldi ola, öldürdi ola, ejdehanung donına girdi ola, eger Ğazan ejdeha olubdur, ne kavim tanur, ne qaradaş tanur.'" (GN, 30'a.7-8-9-10-11-12-13-14, 30b.1)

Kazan aslında sadece ejderha derisinden yapılmış kıyafetler giymiştir. Ancak insanlar onun ejderha olduğunu düşünüp korkar. Gerçekten onları yutabileceğinden, gerçek bir ejderhaya dönüştüğünden şüphelenirler. Kazan; ejderhanın yanı sıra bulut, çiskin, duman gibi suretlere de bürünür:

"Bürüldüm-ise, saraldım-ısa gök yüzünde bulut oldum, alçak ava yerlere çiskin oldum. Uca dağlar başına duman olang Ğazan-ıdım. Yeddi başlı yer evreni olubanı kuyruk çaldım, dağ dolandım ağı saçdım, yer boyadım, nefes çektiib son sömtüreng Ğazan-ıdım." (GN, 19b.1-2-3-4-5)³

3.3.14. Kopuz

Her milletin, ilk nağmelerini terennüme mahsus millî bir sazı vardır ki esatirine girer ve hatırası asırlarca saklanır. İşte en eski Türk baksı-ozanlarının sagular, destanlar okunurken yahut diğer yarı dinî ayinlerde kullandıkları en eski musiki aleti kopuzdur (Köprülü 2004, 106). Bütün şarkıları çalmak ve doğanın sırlarını dile getirmek isteyen Korkut Ata, bir enstrüman yapmaya karar verir ancak bir türlü bunu başaramaz. Ormana gidip uygun bir ağaç bulmaya çalışan Korkut Ata, orada şeytanlarla karşılaşır. Şeytanlar onun düşüncesini öğrenmek ve böyle bir enstrüman yapmasını engellemek isterler ama Korkut Ata onları atlatır. Şeytanların kendisi ve yapmayı düşündüğü enstrüman hakkında yaptıkları konuşmayı dinleyen Korkut Ata bu sayede enstrüman için gerekli tüm bilgileri edinir ve bir kopuz yapar (Bayat 2017, 172-173). Bugünkü bağlamanın ve sazın atası olan, Türklerin millî çalgısı kopuz ayin yapmak için gereken en önemli nesnelere biridir. Dede Korkut sürekli kopuzuyla ortaya çıkar; ad verirken, dua ederken kopuzunu kullanır (Gömeç 1998, 43). Günbet nüshasında da Dede Korkut ile ilgili olarak "Çaldı kopuz, boy boyladı, soy yetürdi. (GN, 2b.3-4)." cümlesi geçer. Görüldüğü gibi Oğuzların tamam bilicisi olan Dede Korkut hem kopuz çalan hem de boy boylayıp soy soylayan bir kişi olarak anlatılmaktadır.

Sözlü kültürün hâkim olduğu mitik dünyada sesin ve dolayısı ile müziğin özel bir önemi vardır. Kopuz vasıtası ile elde edilen müzikal sesler Dede Korkut'a hem özel ve sıra dışı bir hüviyet kazandırmakta hem de anlatılan hususları daha etkili kılmaktadır:

"Mert igidiing ta'rifini kaç igide soylamasa, kola kopuz götürdügi, hammal kimi gezdürdügi neye yarar, neye yarar?" (GN, 7b.1-2)

3.3.15. Kut

Kut, insan kaynaklı olmayan, insana gelen ve içine yerleşen özel bir güçtür. Tanrı tarafından hükümdara verilir, kut sayesinde hayatta kalmakta ve zafere ulaşmaktadır. Eğer gök "kutu onaylamazsa" hükümdarlık son bulur (Roux 2012,

90-91). Aşağıdaki ifadede, yiğide Tanrı tarafından verilen devletten bahsedilmektedir. Günbet nüshasında kut kavramı eski Türklerdeki bağlamına uygun şekilde yine ilahî bir mahiyete sahip ve Tanrısal bir lütuf olarak belirtilmektedir. Dinî ve kültürel anlamda ciddi bir değişim söz konusu olmakla birlikte Türklerin kadim dönemlerden beri süregelen inanışları girdikleri yeni din ve kültür çevresinde de varlığını devam ettirmektedir:

"Evvelindeng Hağ Ta'ala bir igide verse devlet, kılsa nazar, sak olduğa ulu devlet ol igidiing başındang eksilir mi? Eksilmağ yok." (GN, 5'a.4-5-6)

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Kitab-ı Dede Korkut'un yeni bulunan Günbet nüshası, diğer nüshalara göre daha dar kapsamlı olsa da, içerik olarak diğer nüshaları tamamlar niteliktedir. Vatikan ve Dresden nüshalarında olduğu gibi, Günbet nüshasında da eski Türk inancı ile ilgili pek çok unsura rastlamak mümkündür.

Kitab-ı Dede Korkut'un Günbet nüshasında eski Türklerin inançları ile ilgili özel önem taşıyan doğan, kartal, kurt ve ejderha gibi kimi hayvanlara Şamanist inancı yansıtır şekilde verildiği görülmüştür.

İslam inancındaki Hızır ile ilişkilendirilse bile aslında eski Türk inancının izlerini taşıyan ve İslamî bir kimliğe bürünmüş şekilde varlığını devam ettiren Ak Sakallı Kocaların varlığı da dikkat çekicidir.

Eski Türklerin astronomi ve kozmoloji ile ilgili kısıtlı ve ilkel bilgi dağarcıklarında güneş ve ay, çolpan/çoban yıldızı ve bu yıldızın önemine dair düşüncelerin eserde kendine yer bulduğu görülmüştür.

Gök Türkler döneminde "ıduk yer-sub" (mukaddes yer-su) şeklinde ifade edilen yer ve su ile ilgili benzer bir yaklaşımın Günbet nüshasında da bulunması, kültürel devamlılık açısından beklenen bir durumdur. Eserde orman, dağ, dere, su vb. unsurların da yine bu bağlam içinde ele alındığı ve eski Türk inanç sistemi ile doğrudan ilgili olduğu görülmüştür.

Hayat Ağacı ve dolayısı ile kutsal kabul edilen ağaç kültü, Günbet nüshasında da yer almıştır. Eski Türk inancındaki kutsal ağaç anlayışının bu eserde de aynı şekilde ele alındığı tespit edilmiştir.

Mitik dünya ile ilgili genel ve ortak bir motif olan don değiştirme motifine de Günbet nüshasında yer verilmiştir.

Eski Türklerin yarı dinî ayinlerinde kullandıkları müzik aleti olan kopuz, eski Türk gelenekleri ve inançları ile uyumlu şekilde bu eserde yer almıştır.

Ak Sakallı Kocalar ile Hızır arasındaki ilginin bir benzeri burada da görülür. Türkler İslam dinine girdikten sonra da eski Türk inançları, form değiştirmiş şekilde olsa bile, Türk kültüründe varlığını devam ettirmiştir. Benzer bir husus kut anlayışı için de geçerlidir.

Toplumların bilinçaltında varlığını devam ettiren mitolojik unsurlar millî kimliğin oluşumunda büyük bir öneme sahiptir. Oğuz Türklerinin millî kimlik oluşumu açısından Kitab-ı Dede Korkut'un Vatikan ve Dresden nüshaları gibi Günbet nüshası da daha geniş kapsamlı çalışmalar yapılarak incelenmesi gereken bir eserdir.

KAYNAKLAR

Baş, M. (2013). "Dinlerde ve geleneksel türk inanışlarında dağ kültü". Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13 (1): 165-179.

Bayat, F. (2015). Türk Kültüründe Kadın Şaman: Ötüken Neşriyat. İstanbul-Türkiye.

Bayat, F. (2017). Kadim türklerin mitolojik hikâyeleri: Ötüken Neşriyat. İstanbul-Türkiye.

Boratav, P.N. (2012). Türk Mitolojisi: BilgeSu Yayıncılık. Ankara-Türkiye.

Çoruhlu, Y. (2002). Türk Mitolojisinin Anahatları: Kabalıcı Yayınevi. İstanbul-Türkiye.

Devellioğlu, F. (1996). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat: Aydın Kitabevi Yayınları. Ankara-Türkiye.

Duman, H. (2019). "Türk mitolojisinde ejderha". Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi, 5(11): 482-493.

Ekici, M. (2019). "13. Dede korkut destanı: 'salur kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi' boyunu beyan eder hanım hey". Millî Folklor Dergisi, 16 (122): 5-13.

Eliade, M. (2015). Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu-Yaratılış Özlemi: Kabalıcı Yayıncılık. İstanbul-Türkiye.

Eliade, M. (2016). Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar: Doğu-Batı Yayınları. Ankara-Türkiye.

Eliade, M. (2017). Mitler, Rüyalar ve Gizemler: Doğu-Batı Yayınları. Ankara-Türkiye.

Ergin, M. (2004). Dede Korkut Kitabı I: TDK Yayınları. Ankara-Türkiye.

Ergun, M. (2000). "Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları". Millî Folklor Dergisi, (47): 22-30.

Ergun, P. (2010). "Türk Kültüründe Ruhlar ve Orman Kültü". Millî Folklor Dergisi, (87): 113-121.

Gömeç, S. (1998). "Şamanizm ve Eski Türk Dini". PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi, 4(4): 38-52.

İnan, A. (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm: Türk Tarih Kurumu. Ankara-Türkiye.

Karimova, R. (2016). "Tatar mitolojisinde iyeler". Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(3): 881-897.

Kıyak, A. (2010). "İslamiyet'ten önce türklerde güneş ve ay ile ilgili inanışlar". Karadeniz/Black Sea/Черное Море, (6): 133-143.

Korkmaz,Z.(2020)."Yine Oğuznâmeler Üzerine". Türk Dili Dergisi, CXIX (824):17

Köprülü, F. (2004). Edebiyat Araştırmaları 1: Akçağ Yayınları. Ankara-Türkiye.

Ögel, B. (1995). Türk Mitolojisi II: Türk Tarih Kurumu. Ankara-Türkiye.

Özsoy, B.S. (2006). Dede Korkut Kitabı: Akçağ Yayınları. Ankara-Türkiye.

Roux, J.P. (2012). Eski Türk Mitolojisi: BilgeSu Yayıncılık. Ankara-Türkiye.

Sağ, M. ve Büyüktunca, M.Ç. (2019). "Şamanların göğe yükseliş mitlerinin ağaç simgesi bağlamında incelenmesi". Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (43): 217-230.

Shahgoli, N., Yaghoobi, V., Aghatabai, S., Behzad, S. (2019). "Dede korkut kitabı'nın günbet yazması: inceleme, metin, dizin ve tıpkıbasım". Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 16(2): 147-379.

TDK.(2011).Türkçe Sözlük : Türk Dil Kurumu. Ankara-Türkiye.

Tunç, Z. (2007). "Şamanizm üzerine bir araştırma". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ-Türkiye